

Csepregi Zoltán

**„Es laufft auch der Lutter in alle sachen
uberall mitt..”**

Brandenburgi György őrgróf (1484–1543) szerepe Boroszló város reformációjában

Brandenburgi Györggyel kapcsolatos levéltári kutatásaim Szigeti Jenőnek egy szokottan tömör lábjegyzetéből indultak el valaha,¹ ezek egyik eredményét szeretném most vele megosztani.

A reformáció történetének feldolgozásában az első historiográfusok fellépésétől fogva küzd egymással a törekvései megvilágításának teológiai és profán politikai szempontja. A reformációt támogató vagy ellenző erőknek hol hitbéli elkötelezettsége, hol hatalmi, anyagi érdekelttsége került kizárólagosan előtérbe, míg a legutóbbi évtizedek komplex módszereket alkalmazó kutatása elévülhetetlen érdemeket nem szerzett a motívumok precíz elkülönítésében vagy azok elkülöníthetetlenségének felismerésében. Így tett például a németországi kutatás különbséget a territorializáció és a reformált egyházszervezet kiépítésének sokszor párhuzamos és egymást feltételező folyamatai között, vagy tárta fel a többnyire egybeeső rendi és protestáns érdekek eltérő mozgatórugóit. Magyarországon az 1523-as és 1525-ös eretnekellenes törvények bel- és külpolitikai háttere már általánosan ismert, ugyancsak nem tesz már senki egyenlőségjelet az egyház kirablása és a hitújítás között.

Brandenburgi György (a továbbiakban: Georg), a Mohács előtti Jagelló monarchia fontos politikusa három alkalommal keveredett bel az Odera-parti nagyváros egyházpolitikai csatározásaiba, s szerepvállalásai értelmezhetőek mind tisztán profán szempontok alapján, mind összefüggésbe hozhatóak a lutheri reformáció terjedésével, melynek későbbi történetében az őrgróf is, s Boroszló is fontos szerepet játszott. A korábbi történetírás mindkét értelmezésre tett már kísérletet.² Az események merően politikai interpretációja igen kézenfekvő, hisz II. Lajos sziléziai kormányzása rengeteg közjogi, egyházzjogi problémával, cseh-német és cseh-magyar presztízsharcokkal volt terhelt, ráadásul Boroszló vonatkozásában nem tekinthetünk el a káptalan és a magisztrátus szinte kötelező vetélkedésétől, az őrgróf személyét tekintve pedig a brandenburgi ház hagyományos

1 Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Szerk.: FABINY TIBOR. Bp., 1984.

2 FRANKE, ERICH: Über die Vertreibung der Bernhardiner aus Breslau. In: ZVGS, 1907. 37-98. p. (továbbiakban: FRANKE, 1907.); KONRAD, PAUL: Die Einführung der Reformation in Breslau und Schlesien. Breslau, 1917. (DQSG 24.; továbbiakban: KONRAD, 1917.)

törekvésétől, hogy kiterjessze hatalmát az Odera völgyére.³ A reformációtörténeti megközelítés mellett szól viszont az az intenzív kapcsolat, melyet a Felső-Sziléziában pár évvel később gyökeret verő Georg von Brandenburg éppen egyházi és teológiai kérdésekben ápolta a boroszolói reformátorokkal.⁴

1520. augusztus 2-án elhunyt Boroszló humanista püspöke, Thurzó János,⁵ akit Luther nem sokkal később a következő szavakkal méltatott: „omnium episcoporum huius saeculi optimus”.⁶ Thurzóval mind Luther, mind Melancthon levelezésben állt, s titkára a Wittenbergből frissen érkezett Johannes Heß volt.⁷ Thurzó halálhírére nyomban bejelentette a káptalannál utódlási igényét az akkor 17 éves Joachim von Münsterberg, Podjebrad György dédunokája,⁸ II. Lajos király viszont augusztus 6-án saját unokatestvérét, Georg örgróf öccsét, Johann Albrecht von Brandenburgot (1499-1550) nevezte ki a megürült helyre,⁹ míg a székeskáptalan, miután megállapodott, hogy hazai jelöltet állít, saját kebeléből szeptember 1-jén egyhangúlag Jakob von Salza személyét választotta meg.¹⁰

Ezzel majd egy évig tartó politikai és kánonjogi csatározás kezdődött, melynek során X. Leó pápa október 28-án először Johann Albrechtet nevezte ki az egyházmegye adminisztrátorává, majd 1521. július 24-én mégis Jakob von Salza megválasztást hagyta jóvá, akit ezután szeptember 1-jén, tehát pont egy

3 A 15. évszázadra visszanyúló Szilézia-probléma irodalmát is hosszúra nyúlva felsorolni. MACHILEK, FRANZ: Schlesien. In: Die Territorien des Reiches im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650. 2. Der Nordosten. Hrsg.: SCHINDLING, A. – ZIEGLER, W. Münster, 1990. (KLK 50.) 102-138. p.; WEBER, MATTHIAS: Das Verhältnis Schlesiens zum alten Reich in der frühen Neuzeit. Neue Forschungen zur Schlesischen Geschichte 1. Köln-Weimar-Wien, 1992.; WEBER, MATTHIAS: Oberschlesien zwischen dem Heiligen Römischen Reich und dem Königreich Böhmen. In: Oberschlesien im späten Mittelalter. Eine Region im Spannungsfeld zwischen Polen, Böhmen-Mähren und dem Reich vom 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhundert. Hrsg.: WÜNSCH, TH. Berlin, 1993. 61-79. p.

4 Vö. CSEPREGI, ZOLTÁN: Notbischof auf dem Rechtswege. Zur Reformation in den oberschlesischen Herzogtümern von Georg dem Frommen 1523-1543. In: ZBKG, 2001. 29-43. p.

5 Acta capituli Wratislaviensis 1500-1562. Die Sitzungsprotokolle der Breslauer Domkapitels in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Hrsg.: SABISCH, ALFRED. Band 2. 1517-1540. Köln-Wien, 1976. (FQKGO 14/1-2.; továbbiakban: Acta capituli Wratislaviensis.) 258. p., nr. 1329(1).

6 WA.B 2,213k (nr. 352). Thurzóról ld.: WENZEL GUSZTÁV: Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferenc, négy egykorú püspök a Bethlenfalvi Thurzó családból. Bp., 1878. (MTA II. Ért. VII.9.); HOFFMANN, HERRMANN – ENGELBERT, KURT: Aufzeichnungen des Breslauer Domherrn Stanislaus Sauer (+1535) über den Bischof Johannes Turzo (1506-1520). In: ASKG, 1956. 105-140. p.

7 WA.B 2, 85-87 (nr. 280); 118k (nr. 296); 152k (nr. 318); 154k (nr. 320); MBW nr. 76, 83-84, 86, 95, 102-103.

8 Acta capituli Wratislaviensis. 258. p., nr. 1329(4).

9 Uo. 262-265. p., nr. 1336, 1337(2), 1339(1).

10 A káptalan tudatosan ment szembe a pápa és a király elképzeléseivel: Acta capituli Wratislaviensis. 267. p., nr. 1343(2). Ehhez és a következőkhöz ld. FERDINAND TROSKÁ-nak a brandenburgi levéltár idevonatkozó aktáján alapuló részletes tanulmányát: Die Bewerbung des Markgrafen Johann Albrecht von Brandenburg um den Breslauer Bischofsitz im Jahre 1520 und 1521. In: ZVGS, 1895. 1-34. p.; továbbá más forrásokból kiindulva: OTTO, CARL: Über die Wahl Jacobs von Salza zum Bischof von Breslau und die derselben unmittelbar folgenden Ereignisse (September 1520 bis September 1521). In: ZVGS, 1871. 303-327. p.; HOFFMANN, HERRMANN – ENGELBERT, KURT: Aufzeichnungen des Breslauer Domherrn Stanislaus Sauer (+1535) über den Bischof von Salza (1520-1539) und seine Zeit. In: ASKG, 1957. 124-170. p. (továbbiakban: HOFFMANN-ENGELBERT, 1957.) Sauer nem csinál titkot belőle, hogy a kanonokok önös érdekből, Salza megürülő beneficiumaira áhítva szavaztak személyére, s a város azért állt ki e választás mellett, mert jól jött neki egy fejedelmi rokonság nélküli, vagyontalan, politikailag gyenge püspök. Sok lúd disznót győz – értékelte tömören Sauer a választás eredményét. (131. p.)

évvel a választást követően iktathattak be hivatalába. Érdekes megemlíteni, hogy Szalkay László akkori váci, majd egri püspök, későbbi prímás először egy másik jelöltet javasolt, az erdélyi humanista, Piso Jakab boroszlói kanonokot,¹¹ aki viszont nem rendelkezett elegendő politikai támogatással, hogy eséllyel szállhasson sorompóba. Johann Albrecht mellett ugyanis idősebb testvérein, Kasimir örgrófon (1481-1527), a most vizsgált Georgon és Albrecht nagymesteren (1490-1568) kívül támogatólag lépett föl unokatestvére, Lajos király, sógora, Friedrich von Liegnitz herceg, Bakócz Tamás kardinális és természetesen az egész Domus Brandenburgica. Jakob von Salza mögött álltak viszont többnyire a cseh, a morva és a sziléziai rendek s ügyét elsősorban a boroszlói magisztrátus,¹² a prágai várnagy, Rožmitali Zdenek Lev és Zsigmond lengyel király igyekezett előmozdítani, a kampány finanszírozásába a Fuggerek is beszálltak. Amennyire meg tudom ítélni, az egyházi helyzet a pápa, az uralkodó és a káptalan hatáskörét illetőleg meglehetősen ellentmondásos volt, tág teret nyitva a prókatori ügyeskedéseknek, így mindkét párt joggal feltételezte, hogy kellő erőbedobással ő kerülhet ki győztesen a püspöki székért vívott harcból.

Döntőnek a lengyel király beavatkozása mutatkozott, aki brandenburgi rokonságát leginkább országa határaitól távol szerette, s ezért előbb unokaöccsét, a magyar királyt, majd a pápát is meggyőzte, hogy a káptalannak adjanak igazat. A hoppon maradt örgróftól végül másutt igyekezett kárpótolni a pápa, előbb unokatestvére, a búcsúcédula-vitában érintett Brandenburgi Albert mainzi érsek mellett lett 1521 októberében segédpüspök, majd 1522 szeptemberében megkapta emellé a lengyel Plock püspökségét is, melynek tényleges átvételében Zsigmond ugyanazon okból s ugyanúgy akadályozta meg, mint Boroszló esetében. Az ügy Krzysztof Szydłowiecki kancellár és Tommaso de Vio (Cajetanus) bíboros legátus bécsújhelyi találkozásán is kínosan merült föl, a kardinális elismerte, helytelen volt Adorján pápa részéről, hogy a lengyelekkel háborúban álló Albrecht von Brandenburg öccséből csinált lengyel püspököt.¹³ Az újfent pórul járt Johann Albrecht 1524-ben nyerte el a magdeburgi segédpüspökséget, majd unokatestvére halála után (1545) lett magdeburgi érsek és halberstadti püspök.

Mivel az az akta, melyből a szakirodalom az ügy lépéseit pontosan rekonstruálta, éppen Georg örgróf budai kancelláriáján keletkezett, látjuk a Johann Albrecht-párton az ő kezében futottak össze a szálak, ő sugalmazta a II. Lajos nevében kiment leveleket, ő környékezte meg Bakócz érseket, s a felhasznált kenőpénzeket is ő utalványozta. Jellemző a feszült helyzetre, hogy a boroszlói káptalan rendelkezett a püspöki birtoknak számító várak és városok megerősítéséről, mert komolyan számoltak a Brandenburgiak részéről egy fegyveres támadással, akik mégis a diplomáciára tettek: az 1521-es wormszi birodalmi gyű-

11 Acta capituli Wratislaviensis. 262. p., nr. 1335(2).

12 Uo. 265. p., 1339(1).

13 Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból. Szerk.: ZOMBORI ISTVÁN. Bp., 2004. (továbbiakban: ZOMBORI, 2004.) 175. p.

lésen tartózkodó Kasimir örgróf és Szalkay László kancellár többek között V. Károly császár és öt választófejedelem Johann Albrecht mellett szóló ajánlólevelét küldték el Budára Lajos királynak. Vallási indítékokat a röviden ismertetett püspökválasztási történetben keresve se találni. Ami Georg von Brandenburg, illetve testvérei indítékait illeti, ők két szempontot érvényesítettek következetesen: az öccseikről való felelős gondoskodást és a nagyapjuktól, Albrecht Achilles (1414-1486) választófejedelemtől örökölt geopolitikai stratégiát: mindenáron megvetni a lábukat Sziléziában.

Az első szemponthoz tudni kell, hogy a Brandenburgi család frank ágában nagy volt a gyermekáldás, 13 testvér érte meg a felnőttkort, köztük nyolc fiú. A legtöbbjük: Albrecht, Johann (1493-1525), Friedrich (1497-1536), Johann Albrecht, Gumprecht (1503-1528) egyházi karrier után nézett, a legidősebb, Kasimir a hazai frank tartományt igazgatta, Georg a Jagelló-rokonság révén Magyarországon talált boldogulást. Lajos király prágai koronázásakor állapodtak meg abban, hogy Mária királyné egy további fivérüket, Wilhelmet (1498-1563) udvarmesterként veszi magához, ő 1522-től 1525-ig folyamatosan a királyné mellett tartózkodott. Fraknoi Vilmos vitriolosan, ám kétségkívül találóan beszél brandenburgi „kakukkfiókákról”, a kép nem túlzó, a családi levelezés az atyai adósságok rendezése mellett valóban főleg a testvérek „elhelyezése” (*Versorgung*) körül forog.¹⁴

A „Drang nach Schlesien” terve Györgyöt attól kezdve foglalkoztatta, hogy Budán II. Ulászló környezetében esélye nyílt ez ügyben eredményes lépésekre, személyes politikai erényeire vall, hogy családjában egyedül az ő törekvéseit koronázta ezen a téren siker, azzal, hogy hosszas jogviták után ténylegesen birtokba vehette a jägerndorfi, oppelni és ratibori hercegségeket Felső-Sziléziában.¹⁵ Nagy Frigyes is ebből kreál majd jogalapot magának 1740-ben a tartomány megszállására.

Boroszlóban a magisztrátus és a káptalan konfliktusa 1522-ben a bernhardinusok, azaz az obszerváns ferencesek elűzésében csúcspontba ért, akiknek kolostorát maga Kapisztrán Szent János alapította 1453-ban. A boroszlói konfliktusnak három eleme különíthető el: az obszervánsok állítólag engedély nélkül építettek ispotályt, s ezzel veszélyeztették a városfalak védelmét; kegytárgyaikat a város saját megőrzésébe vette (lefoglalta a török elleni harc céljaira?); a város a konventuálisok kolostorában, azok vezetése alatt képzelte el a ferences barátoknak maga a rend által előírt egyesítését.

A téma feldolgozója, Erich Franke az obszervánsok és konventuálisok másutt is megmutatkozó ellentétének eredetét Boroszló esetében főleg nemzeti okok-

14 Vö: HUBATSCH, WALTHER: Albrecht von Brandenburg-Ansbach Deutschordens-Hochmeister und Herzog in Preußen (1490-1568). In: Studien zur Geschichte Preußens 8. Heidelberg, 1960. 108. skk. p.; DALLHAMMER, HERMANN: Ein Reichsfürst wird abgesetzt. In: Jahrbuch des historischen Vereins für Mittelfranken, 1991. 113-123. p.; Litterae principum ad papam (1518-1578). Segreteria di Stato – Lettere di Principi. Fejedelmi levelek a pápának (1518-1578). Ed.: BESSENYEI, JÓZSEF. Roma-Budapest, 2002. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma, Fontes 3.) 16k., 28k. p., nr. III/2, IV/1.

15 E kérdés monografikus feldolgozása: JEGEL, AUGUST: Die schlesischen Besitzungen der fränkischen Hohenzollern. In: ZGKÖS, 1915. 85-179. p.

ra vezeti vissza, ami nem etnikailag, hanem egyházjogilag és politikailag érten-
dő: az obszervánsok Szt. Bernhardinus kolostora a cseh kongregációhoz, míg a
konventuálisok Szt. Jakab kolostora a szász provinciához tartozott, ennek meg-
felelően lakóik prágai, illetve birodalmi orientációt követtek. Vallási momen-
tumok többek szerint nem ragadhatók meg az események elemzésekor.¹⁶ Ér-
dekes, hogy a kortársak szemlátomást képtelenek voltak erre az objektívnek
tetsző értékelésre. Stanislaus Sauer boroszlói kanonok 1522. június 20-i nap-
lóbejegyzésében a lutheránus örülettel magyarázza az obszervánsokat ért erő-
szakot,¹⁷ s ezt az értelmezést erősíti meg a káptalan július 11-i határozata: kül-
döttek útján ki kell csikarni egy rendeletet a királytól, mely megtiltja Luther ira-
tainak behozatalát és nyilvános áruba bocsátását.¹⁸ Georg von Brandenburg is
épp a bernhardinusok elűzésének ügyét jellemzi Frankensteintől Prágába Alb-
recht öccséhez 1522. július 1-jén intézett levelében a címbe idézett mondattal:
Luthernek mindenben mindenütt része van.¹⁹

A megoldást talán a káptalan jegyzőkönyvének egy időben nem túl távoli be-
jegyzése nyújtja, mely lutheranizmussal vádolja meg a ferencesek konventuális
kolostorát.²⁰ Nem is csoda, hisz a ferences szász provincia élén ekkor a wit-
tenbergi házfőnök, Luther professzortársa és elvbarátja, Peter Zedlitz Fontinus
állt, aki 1522 júniusában Boroszlóban prédikált. Ettől kezdve visszatérő téma a
káptalan ülésein a klérus bűneit ostromozó ferences és ágostonos prédikátorok-
ra való panaszkodás.²¹

II. Lajos június 20-án (az obszervánsok Boroszlóból való elűzésének napján)
Prágában ruházta fel teljhatalommal Georg örgrófot, hogy képviselje a sziléziai
rendek frankensteini országgyűlésén, s térítse belátásra a schweidnitziakat, akik
évek óta a maguk útját járták a pénzverésben dacolva mind a lengyelek rosszállá-
sával, mind királyuk utasításaival, mind a sziléziai városok közös érdekeivel.²² Pár

16 FRANKE, 1907. 63., 70. p.; DOELLE, FERDINAND: Die Observanzbewegung in der sächsischen Franziskaner-
provinz bis zum Generalkapitel von Parma 1529 RGST 30-31. Münster, 1918.; TEICHMANN, LUCIUS: Die
franzischkanische Observanzbewegung in Ost-Mitteleuropa und ihre politisch-nationale Komponente im
böhmisch-schlesischen Raum. In: ASKG, 1991. 205-218. p. Sok analóg adatot hoz: ARRAS, PAUL: Regesten-
beiträge zur Geschichte König Ludwigs II. von Ungarn und Böhmen zusammengestellt auf Grund der Urkun-
den, welche sich im Bautzner Ratsarchive vorfinden. In: Wissenschaftliche Beilage zu dem Programme des
Gymnasiums zu Bautzen Ostern, 1893.

17 HOFFMANN-ENGELBERT, 1957. 164k. p.

18 Acta capituli Wratislaviensis. 294. p., nr. 1399(1).

19 Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin, XX, HA, OBA (továbbiakban: OBA) nr. 25561. Ere-
deti: „Dan Ewer Liebden auch wais, wie es den metechen yetz zu Presla ergangn ist, und wil also populus
comottus uber all mer sein, dan die oberhand. Es laufft auch der Lutter in alle sachen uberall mit.”

20 Acta capituli Watislaviensis 303, nr. 1423(1): „...agat contra sectam lutheranam et monachos monasterii
sancti Jacobi strenue hanc sectam in concionibus publicis propugnantes.” 1523. február 10.

21 Uo. nr. 1392(2), 1402(1), 1430(1), 1432(4), 1437(1), 1458(1), 1459(3).

22 OBA nr. 25543. Az 1520 óta húzóató schweidnitzi viszály a lengyel mintára vert félgarasról vett „Pölerei” néven
vonult be a német szakirodalomba. Vö. KLOSE, SAMUEL BENJAMIN: Von Breslau. Dokumentirte Geschichte und
Beschreibung. In Briefen. 3. Band. 2. Theil. Breslau, 1783. (továbbiakban: KLOSE, 1783.) 998kk. p.; GRÜNHAGEN,
COLMAR: Geschichte Schlesiens I. Bis zum Eintritt der habsburgischen Herrschaft 1527. Gotha, 1884. 382kk.
p.; SCHUBERT, H.: Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz. Schweidnitz, 1911. 217kk. p.

nappal később Kasimir von Teschen és Friedrich von Liegnitz felső- és alsó-sziléziai kapitányok kapnak utasítást tőle, hogy készüljenek Boroszló ellen.²³ Georgnak a sziléziai országgyűlésről Lajoshoz küldött első beszámolójából viszont az derül ki, hogy ott Boroszló mellett dőltek el dolgok, s ugyan új utasításokat vár az uralkodótól, de kétségtelen, hogy a katonailag jelentős tescheni és liegnitzi hercegek is ezt az álláspontot osztják.²⁴ Miután Georg a király megbízottjaként sikerrel járt a pénzverés, az adó, a török segély létfontosságú kérdéseiben, s Albrecht von Brandenburg személyesen győzhetette meg Lajost és Máriát bátyja eljárásának helyes voltáról, ahogy várható volt, az uralkodó Georg minden lépését jóváhagyta és teljes hatalmat adott neki a továbbra is ellenszegülő Schweidnitz megbüntetésére.²⁵ A boroszlóiak, akik már a török segély dolgában is igen nagyvonalúnak mutatkoztak a schweidnitzi hadjáratot is mellszélességgel támogatták. Bemelegítésül a túsul fogott schweidnitzi követek közül végeztek ki hármat Boroszló főterén,²⁶ majd elkezdődött a város ostroma.²⁷ Nem csoda, hogy eközben Georg eredeti megbízatása, hogy igazságot szolgáltasson az obszervánsoknak, egyelőre a sutba került.²⁸

A régi történeti kutatás arról is tud, hogy az örgróf „elfelejtette” a sziléziai országgyűlésen felolvasni a király eretnekellenes rendeletét, s hogy még elutazása előtt Prágában megkörnyékezték őt a boroszlóiak, meg hogy az uralkodó ismétlődő felszólítására sem lépett föl az elkergetett szerzetesek érdekében,²⁹ de a 19. századi irodalomban idézett dokumentumokat nem sikerült föllelnem. A fent említett, David Erdmann által látott, 1522. július 14-én kelt, az egy héttel korábbinak homlokegyenest ellentmondó s Georg által negligált királyi utasítás határozottan kötelezi az örgróft az obszervánsok visszahelyezésére korábbi birtokukba és jogaikba. Eljárása igazolását és védekezését Georg három napra rá küldte el II. Lajosnak megtámogatva Boroszló városának követeivel és Albrecht öccse minden jel szerint eredményes személyes közbenjárásával,³⁰ mivel

---

23 Acta capituli Wratislaviensis. 294. p., nr. 1398(1); HOFFMANN-ENGELBERT, 1957. 168k. p.; BUCKISCH, GOTTFRIED FERDINAND: Schlesische Religions-Akten 1517 Bis 1675. Bearb.: GOTTSCHALK, J. - GRÜNEWALD, J. - STELLER, G. II. Wien, 1998. (FQKGO 17/II.) 12k. p. A liegnitzi hercegnek a felesége Sophia von Brandenburg (1485-1537), míg a tescheninek menyje Anna von Brandenburg (1487-1539), Georg két húga.

24 Frankenstein, 1522. június 30. OBA nr. 25559. Másolat: „Dan die von Preslau zaigten an, wo inen der heller am schrot unred korn nit geringert wird. So hetten sie kain macht von der gmain zu willigen, sonnder begerten letzlich, wir solten den lanndtag gein Preslau legen, da selbsten mochten wir selbst mit der gmain handeln, das wir also den stenden furhielten, die liessen inen die sach auch gefallen. Unnd sind also willens mit gotlicher hilff unns morgen von dannen zu erheben, gein Preslau zu tziehn unnd da selbstn zur sach zu thunen.”

25 Prága, 1522. július 8. OBA nr. 25570 és 25571. Másolatok.

26 1522. július 12-én. KLOSE, 1783. 998k. p.

27 KLOSE, 1783. 1000k. p.; Georg Albrechtnek, Weizenroda, 1522. július 16. OBA nr. 25579. Eredeti.

28 A kortárs Stanislaus Sauer szavaival: „Also leytt der Barfusser Sachen yn der langen truen.” HOFFMANN-ENGELBERT, 1957. 165. p.; ENGELBERT, KURT: Die Anfänge der lutherischen Bewegung in Breslau und Schlesien. I. In: ASKG, 1960. 121-207., 159. p.

29 ERDMANN, DAVID: Markgraf Georg von Brandenburg und seine Verdienste um die Reformation in Oberschlesien. In: Correspondenzblatt, 1882. 49-63., 51k. p.; ERDMANN, DAVID: Luther und die Hohenzollern. Breslau, 1883. 115. p.; SOFFNER, JOHANN: Geschichte der Reformation in Schlesien. Breslau, 1886. (továbbiakban: SOFFNER, 1886.) 129. p. A ma Nürnbergben őrzött Brandenburger Literalien nevű levéltári fond alapján.

30 Georg Albrechtnek, Weizenroda, 1522. július 17. OBA nr. 25581. Eredeti.

az obszervánsok többé nem lépték át a város kapuját, s kolostoruk 1523. március 12-én királyi adománylevéllel került a város birtokába.

Mielőtt viszont Georg von Brandenburgot a hit olyan hőseként kezdenénk látni, amivé az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlésen kétségkívül lett, megemlíten-dő, hogy Prágában ugyancsak a boroszlóiak pártját fogták Szalkai László egri püspök és kancellár, a konventuális ferences Segesdi Antal, Lajos király gyóntatója és Karl von Münsterberg herceg, cseh kormányzó is.³¹ A történetet egyértelműen az uralkodó hangulatváltozásai uralják. Hol a hozzá közelebb álló magyar-német klikk tanácsainak enged, hol a Prágában erősebb cseh párt zsarolásának, mindig követi viszont lengyel királyi nagybátyja útmutatását. Nem sokkal az után, hogy a kolostorügy a boroszlói tanács számára kedvező fordulattal zárult le, s 1523 március 25-én még a Szentlélek ispotályt is kezelésébe vehette,³² Olmützben utolérte Zsigmond levele, melyben saját példájának követésére, a lutheránusok elleni elszánt harcra buzdította unokaöccsét.³³ Erre föl adta ki Lajos április 16-án a maga eretnekellenes vallási ediktumát,³⁴ még mielőtt a magyar országgyűlés Budán megalkotta volna e tárgyban a nevezetes 54. törvénycikket.

A boroszlói Mária Magdaléna plébánia betöltése 1523 őszén egyházzogilag ugyanolyan ellentmondásosan ítéltető meg, mint a pár évvel korábbi püspök-választás. A városi tanács köztudottan a Wittenberget járt Johannes Heßt hívta meg plébánosnak,³⁵ aki a következő év tavaszán zürichi mintára vívott disputációval tárt kaput a reformáció előtt.³⁶ A plébánia betöltésével kiemelten foglalkoztak az eredetileg királytalálkozóknak tervezett 1523. októberi bécsújhelyi, majd novemberi pozsonyi diplomáciai tárgyalás résztvevői, amint erről részletesen tudósít Zsigmond lengyel király követének, Szydlowiecki kancellárnak a naplója, a történészek által a 19. század óta haszonnal forgatott s minap magyarul is megjelent dokumentum. Ez a kötet latin szövegkiadást, magyar fordítást és terjedelmes kísérő tanulmányt tartalmaz, de az utóbbi kettő a boroszlói eseményeket érthetetlenül, ám következetesen Pozsonyba helyezi, jó előre püspökséggel és izgalmas egyháztörténeti adalékokkal ajándékozva meg e nagy jövő előtt álló hazai várost. Fokozza e tévedés báját, hogy a Pozsonyban tárgyalók mindvégig mint távoli eseményekről vitatkoznak a „pozsonyi” problémákról, s nem jut eszükbe helyszíni szemlét tartani az állítólag az ablakaik alatt zajló összetűzés ügyében. A következőkben tehát kénytelen vagyok a latin szövegre hagyatkozni.³⁷

31 FRANKE, 1907. 86k.

32 KONRAD, 1917. 62. p.

33 Zsigmond rendelete március 7-én kelt. Vö. Acta capituli Wratislaviensis. 306k. p., nr. 1431(1).

34 Vö. uo. 310, 1437(1); SOFFNER, 1886. 23. p.; KONRAD, 1917. 33k. p.

35 Quellenbuch zum Geschichte der evangelischen Kirche in Schlesien. Ed.: BENRATH, G.A. - HUTTER-WOLANDT, U. - MEYER, D. - PETRY, L. - WEIGELT, H. München, 1992. (továbbiakban: Quellenbuch, 1992.) 10-12. p., nr. 2-3.; Acta capituli Wratislaviensis. nr. 1460(2), 1461(1), 1462(2), 1463(1), 1464(1), 1523. október 13. és 23. közötti bejegyzések. Jacob von Salza püspök érdekes módon a béke kedvéért támogatta Heß beiktatását és ellenezte a királynál való tiltakozást!

36 Quellenbuch, 1992. 14-16. p., nr. 5.

37 ZOMBORI, 2004. 109-217. p.

1523. november 9-én tettek jelentést Jacob von Salza püspök és a boroszlói káptalan követei³⁸ Pozsonyban Lajos király és a lengyel követ előtt általában panaszkodva a lutheránus eretnokség felségsértés számba menő terjedésére. Az a döntés született, hogy másnap a bíboros legátus jelenlétében folytatják az ügy tárgyalását, ám Georg von Brandenburg javasolta a határozatot egészen a zsinat összehívásáig felfüggeszteni.³⁹ A zsinat kérdése ugyanekkor a nürnbergi birodalmi gyűlésen is napirenden volt, s olyan hithű katolikus fejedelmek is szorgalmazták összehívását, mint Kasimir örgróf vagy György szász herceg. Egyedül Georg hozzászólásából tehát nem lehet lutheránus nézetekre következtetni, más kérdés viszont, hogy előző évi intézkedései alapján javaslata mögött mindenképp taktikai húzást sejtethetünk. Másnap a legátus nagy buzdító beszédet tartott a királynak és tanácsosainak, de az ügyet határozat nélkül elnapolták.⁴⁰

Több mint két héttel később, november 26-án a lengyel kancellár tartott hasonló exhortációt, melyhez a legátus is csatlakozott. Elrettentő példaként újra emlékeztettek rá, mennyit bajlódott Zsigmond császár a huszitákkal, s ekkor bukkan föl először a szövegben a konkrét sérelem, Heß plébánosi beiktatása.⁴¹ Még informatívabb a magyar király nevében válaszoló Szalkai László kancellár szónoklata, a boroszlóiak vétkeiként ismerteti azt a receptet, ami ekkor sok birodalmi város törekvése volt: a plébánosválasztáson túl az egyházi jövedelmek városi kezelésbe vonása, s a misékre tett alapítványok szociális célokra való felhasználása.⁴² Csak december 9-én tértek vissza újra a boroszlói kérdésre, melyben az a döntés született, hogy más hathatós eszköz híján a boroszlói tanács tagokra s a testvérületek képviselőire bízzák a királyi akarat végrehajtását.⁴³ A tárgyalás záródokumentumaiban december 15-i keltezéssel Lajos király többek között a vallási ügyek egyetértésben történő elintézése céljából meghívta a januárban esedékes sziléziai tartományi gyűlésre a lengyel király képviselőjét is.⁴⁴

A grottkauai sziléziai tartományi gyűlés viszont, melyen Georg örgróf Móré Fülöp pécsi püspökkel és Adam von Neuhaus cseh kancellárral együtt a király képviseletében volt jelen, 1524. január 28-31-én a világiak érdekei szerint rendelkezett

---

38 Johannes Trysler és Nicolaus Weidner: Acta capituli Wratislaviensis. nr. 1450(1), 1459(1), 1460(1).

39 „...sed dominus marchio Georgius suasit, ut hoc negocium penderet ad futurum concilium, quia aliter reformari non potest.” ZOMBORI, 2004. 167. p.

40 „Et ita res ipsa dilata est in aliud tempus.” Uo.

41 „...nam et novissimis diebus plebani [!] ecclesie parochialis sue de facto et temere eiecerunt et alium eorum errorem profitentem auctoritate propria instituerunt...” ZOMBORI, 2004. 189. p.

42 „...non pacietur eciam maiestas sua, quod ipsi beneficia ecclesiastica deberent destruere, altaristas amovere et redditus ad novum gazofilacium pauperum sub specie pietatis convertere...” ZOMBORI, 2004. 190. p.

43 „Tandem conclusum est per dominos consiliarios cum maiestate regia, quod ex Wratislaviensi consulatu et fraternitatibus vocentur decem aut plus persone, et eis actio instituat super contemptis mandatis et auctoritate regie maiestatis, quia iam nec littere nec oratores proficient etc. contra illos homines obstinatos temerarios et ad hoc malum inclinatos etc.” ZOMBORI, 2004. 198. p.

44 ZOMBORI, 2004. 206. p.

az elmaradt tizedekről⁴⁵ és szabad utat engedett az evangélikus prédikációnak.⁴⁶ Ahogy ezt egy későbbi tárgyalás alapján a boroszlói káptalan jegyzőkönyve természetesen rosszállóan, ám szokatlan módon anyanyelven örökítette meg: *dass man dass heylige evangelium frey, ungehindert predigen lasse nach deittunge der heyligen schrift und demselben frey nachlebe unangesehen aller menschen.*⁴⁷ S hogy ez se legyen elég, a tartományi gyűlés határozatainak végrehajtóivá a király az örgrófot és a pécsi püspököt nevezte ki.⁴⁸ A Boroszlóban időző Georgot hiába igyekezett megkörnyékezni a káptalan (*ad conciliandum eundem marchinem ecclesiae et capitulo*), megátalkodottan (*impietate lutherana ductus*) ellenállt nekik.⁴⁹ VII. Kelemen pápa hiába fordult 1524. március 23-án a boroszlói püspök érdekében Lajoshoz,⁵⁰ mire levelét Budán felbontották, addigra a hitújítás első, egyben döntő ütközetei Sziléziában eldőlték a reformáció javára.

Epilógusként, a keretes szerkezet kedvéért és tanulságos kontraszt gyanánt kívánkozik a történet végére Albrecht örgróf 1525. áprilisi látogatása Boroszlóban. Albrecht Krakóból érkezett, ahol nemcsak békét kötött a lengyel királlyal, hanem lovagrendi nagymesterből frissen átvedlett porosz herceggént tett neki hűbéri esküt. Az ekkorra már nyíltan lutheránus örgróf – amellet, hogy átadta sógora, Friedrich von Liegnitz herceg javaslatát a tized tárgyában⁵¹ – azzal a Zsigmond által is támogatott igénnyel lépett föl a káptalanban, hogy az Salza halála esetén egyik öccsét, a már ismert Johann Albrechtet vagy a legifjabb Gumprechtet válassza meg püspöknek.⁵² A helyzet a kanonokoknak kifejezetten kínos volt, nemcsak még élő és egészséges főpásztorokra tekintettel, hanem azért is, mert nem mertek nyíltan szembeszegülni a legfőbb patrónusoknak tartott lengyel királlyal, épp akinek pár éve köszönhették, hogy megszabadultak a brandenburgi jelölttől. Krakóban azonban azóta nyilvánvalóan más szelek fújdogáltak, Zsigmond kezdte magában felfedezni a nagybátyi érzelmeket és nem látta már annyira abszurdnak, hogy brandenburgi kakukkfiókát tűrjön meg egy a gnieznói érsekséghez tartozó püspöki székből. A dinasztikus szempontok ellenében a vallási nézetkülönbség az örgróffokkal már szóra sem volt érdemes.

45 Természetesen ez volt az égető kérdés, a káptalani jegyzőkönyvek is súlyához mérten foglalkoztak vele, 1526 elején rendelnek is egy röpiratot a jó tollú lipcsei Hieronymus Emsertől a tizedfizetői morál javítására. *Acta capituli Wratislaviensis*. 413. p., nr. 1598.

46 Es ist ein Christliche ordnung gemacht worden/ und bestettiget von dem allerdurchleuchtigsten... Fürsten unnd herrn König Ludwig zu Hungern und Böhaim/ und von dem gantzen land der gemayn/ Von wegen etlicher articuln des Christlichen glaubens/ wie das register außweist/ Ist angefangen am Freytag vor unser Frawen Liechtmeß. Im XXIII jar. [Nürnberg: Hergot]. VD 16. U 152; KLOSE, 1783. 1034k. p.

47 *Acta capituli Wratislaviensis*. 341, nr. 1480(2). A világiak követeléseire ld. még: Uo. 342k. p., nr. 1481; *Quellenbuch*, 1992. 13., 17-19. p., nr. 4, 7.

48 KONRAD, 1917. 46. p. Georg sziléziai megbízásáról ld. Vincenzo Guidoto velencei követ jelentéseit: *MTT* 25, 304-310. p.

49 *Acta capituli Wratislaviensis*. 336. p., nr. 1473(1).

50 THEINER, AUGUSTIN: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. 2. 1352-1526. Roma, 1860. 636. p., nr. 829.

51 *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin*, BPH, Rep. 42,1, J, 7:2r-3r. Másolat.

52 *Acta capituli Wratislaviensis*. 391-394. p., nr. 1553-1558.